

HLAVNÍ TRENDY, HROZBY A RIZIKA POLITICKÉHO, EKONOMICKÉHO, SOCIÁLNÍHO A BEZPEČNOSTNÍHO VÝVOJE VE SVĚTĚ V HORIZONTU LET 2020-2025

KEY TRENDS, THREATS AND RISKS OF POLITICAL, ECONOMIC, SOCIAL AND SECURITY DEVELOPMENT IN THE WORLD IN 2020-2025 HORIZON

Miloš BALABÁN
balaban@fsv.cuni.cz

Došlo 7. 4. 2010, přijato 14. 4. 2010.

Dostupné na http://www.population-protection.eu/attachments/027_vol2n1_balaban.pdf.

Abstract

In the next 10-15 years, global development will be determined by several key factors: environmental degradation, competition for energy resources, rise of the new powers – the non-Western actors of global politics, economy and security, a new configuration of global governance in which the European Union will strive to assume a more prominent place, a number of new threats such as proliferation of weapons of mass destruction and of new weapon technologies, and, last but not least, global economic instability resulting from recurrent economic crises of the existing global economic model. Environmental degradation, linked with the phenomenon of global warming, will generate serious security threats, e.g. the growing deficit of drinking water in some regions that will affect hundreds of millions of people. The competition for energy resources, especially oil and gas, will grow fiercer and determine the policies of the principal global security actors. In this context, the fact that a considerable proportion of the world's energy resources is located in politically unstable, insecure regions is and will remain a serious risk factor. Global politics will be more influenced by the emerging powers, both global (China) and regional (India, Brazil), a fact that will present a challenge e.g. for the political strategy of the European Union. The global role of the EU may also be undermined by the negative demographic trend: population aging and decline in Europe.

Keywords

Environment, resources, energy security, global and regional powers, global governance, demography, new threats.

Degradace životního prostředí, soupeření o energetické zdroje, růst vlivu nových mocností - „nezápadních aktérů“ světové politiky, ekonomiky a bezpečnosti, nová konfigurace globálního vládnutí, ve které bude usilovat

o svoje významné místo Evropská unie, a řada nových hrozeb vyplývajících z narušení ekonomické, energetické, kybernetické a biologické bezpečnosti budou zřejmě hlavními určujícími faktory budoucího vývoje v příštích 10 -15 letech. V mnoha ohledech se dá hovořit o „rizikové“ budoucnosti, se kterou bude konfrontována i Česká republika. „Rozumět“ této budoucnosti je důležité pro české politické a bezpečnostní elity, které stojí před zásadním úkolem: vypracovat v nejbližším horizontu novou Bezpečnostní strategii ČR, která by odpovídala aktuálním a perspektivním trendům bezpečnostní politiky, tak jak se mj. odráží v klíčových koncepčních dokumentech a prognózách Evropské unie a Severoatlantické aliance.

V nadcházejících patnácti letech se v globálním měřítku budou stále více projevovat dopady degradace životního prostředí, jehož průvodním znakem je především proces globálního oteplování. Zpráva Mezivládního panelu pro změnu klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC)¹, která byla zveřejněna počátkem února 2007 v Paříži, v této souvislosti uvádí, že výrazně vyšší koncentrace tzv. skleníkových plynů (kysličník uhličitý - CO₂, metan CH₄ a oxid dusný N₂O) od roku 1750 jsou výsledkem činnosti člověka². Svět je podle Zprávy na cestě k teplejšímu podnebí a extrémnějším výkyvům teplot. V první čtvrtině 21. století vzroste teplota v celosvětovém měřítku mezi 0,4 stupni Celsia a 1,1 stupněm Celsia, což nebude mít ještě katastrofální konsekvence, nicméně již se k nim přiblížíme³. Řada regionů v Asii a Africe bude postižena díky globálnímu oteplování suchem, což způsobí, že se jeho vlivem ocitnou stovky milionů lidí bez možnosti přístupu k nezávadné pitné vodě a relevantní obživy, neboť nebude k dispozici dostatečný objem obdělávatelné zemědělské půdy. Evropa sice nebude v dramatické míře přímo dotčena degradací životního prostředí, nicméně globální oteplování může způsobit i vážné teplotní výkyvy na evropském území. Extrémní horka a sucha na straně jedné a na straně druhé extrémně chladné počasí mohou vyvolat častější ničivé záplavy, negativně ovlivnit např. zemědělskou výrobu a představovat velkou zátěž pro zajištění elektrické energie, resp. udržování energetické infrastruktury. Především v kontextu budoucí značné závislosti EU na dodávkách energetických surovin z mimoevropských, často velmi nestabilních teritorií to představuje velkou bezpečnostní hrozbu. Druhou velkou hrozbou pro Evropu mohou být následky ozbrojených konfliktů a střetů v regionech Afriky a Asie vyvolaných suchem a sloužících k získání nedostávajících se potravinových a surovinových zdrojů. V prvé řadě se může jednat o migrační vlny z postižených oblastí do Evropy.

Vlivem negativních změn klimatu se v globálním měřítku dostane výrazně do popředí především zajištění dostatku vody jako strategické suroviny, resp. vodních zdrojů, což má zásadní význam pro udržení života na zemi. I když je 71 % planety pokryto vodou, pouhá 3 % vody je pitná, nicméně většina z těchto 3 % je ve formě sněhu a ledu. Méně než 1 % této vody, tj. 0,03 % světových zásob vody, je dostupné lidem. Problém dostupnosti a distribuce vody, resp. vodních zdrojů, bude jedním z nejdůležitějších problémů následujících dvou dekád a celého 21. století⁴. Silně se zde přitom prolíná ekonomická, sociální a bezpečnostní dimenze. Ilustruje to mj. skutečnost, že v současnosti 1,1 miliardy lidí nemá přístup

k nezávadné pitné vodě a v roce 2025 se předpokládá, že toto číslo vzroste až na 3 miliardy. 2,6 miliardy obyvatel země (miliony z nich v městských slumech) nemá k dispozici sanitární systémy a z tohoto důvodu nežije v odpovídajících hygienických podmínkách⁵. Právě s nedostatkem vody je spojeno 80 % všech nemocí v rozvojových zemích. Přístup k dostatku vody již je a ve vzrůstající míře bude zdrojem dvoustranných či regionálních konfliktů, což vyplývá i z toho, že 40 % lidstva žije ve 260 povodích, které sdílejí dva nebo více států. Konflikty mohou vznikat ze snahy získat větší díl vodních zdrojů jednoho státu na úkor druhého pro zajištění zásobování obyvatel a chodu průmyslové a zemědělské výroby či z důvodu znečišťování vodních zdrojů právě kvůli této výrobě Studie NATO „Future Security Environment“ v této souvislosti indikuje 20 nejrizikovějších oblastí, kde k uvedeným konfliktům může dojít⁶.

Zásadní systémová změna v přístupu k životnímu prostředí je ale stále odkládána, neboť by si zřejmě vyžádala rozsáhlé přehodnocení přístupu k politickému, ekonomickému a sociálnímu vývoji ve světě. Přijímána jsou ale pouze minimální opatření, jakými jsou např. omezení emisí skleníkových plynů o 5,3 % na základě Kjótského protokolu, která ovšem nemohou zásadněji zvrátit výše naznačené negativní trendy. Kjótský protokol, podle kterého by se měly snížit emise oxidu uhličitého do ovzduší o 5 až 7 % do roku 2010 oproti hladině z roku 1990, má platnost pouze do prosince 2012. Nicméně ani tento cíl, který je úplným minimem (podle ekologických expertů by zlom negativních trendů v globálním oteplování vyžadoval omezení emisí oxidu uhličitého v řádu desítek procent), nebude splněn z několika důvodů. K protokolu se nepřipojily Spojené státy jako největší světový znečišťovatel a spolu s nimi i další velcí znečišťovatelé Čína a Indie. Protokol tak pokrývá pouhou čtvrtinu celosvětových emisí⁷.

Spojené státy zůstanou v perspektivě 20 let největším světovým znečišťovatelem životního prostředí. Američané, kteří se podílejí 5 % na světové populaci, zatížili v roce 2006 ovzduší 25 % emisí skleníkových plynů v celosvětovém měřítku. Do roku 2030 dojde pouze k relativně nepatrné změně: bude to o 3 % méně, tj. 22 %. Pro celkovou představu o roli tří největších znečišťovatelů je možné uvést, že každý Američan zatíží ročně atmosféru asi dvacetí tunami oxidu uhličitého, Evropan devíti a Číňan 5 tunami. Z tohoto důvodu je naprosto zásadní role těchto tří aktérů při dosažení a následné implementaci substantivní dohody o redukci skleníkových plynů. Na klimatickém summitu v Kodani v prosinci 2009 se ale takové dohody dosáhnout nepodařilo, mj. i díky tomu, že na summitu nešlo pouze o spory ohledně míry klimatických závazků, nýbrž i o střet globálních politických a ekonomických sil utvářejícího se multipolárního světa, kde na jedné straně stál bohatý „Sever“ (Spojené státy, EU) a na straně druhé bohatnoucí „Východ“ (Čína) spolu s méně rozvinutým „Jihem“ hájícími svůj nárok na průmyslový rozvoj.

Výrazným limitem pozitivních změn při ochraně životního prostředí ale bude fakt, že do r. 2020 se počítá se vzrůstem spotřeby energetických zdrojů (ropa, plyn⁸) o 50 %, přičemž na tomto nárůstu se budou velmi výrazně podílet rychle se rozvíjející ekonomické giganty – Čína (předpokládaný vzrůst spotřeby o 150 %) a Indie⁹. Ceny ropy a plynu na světových trzích budou i díky této skutečnosti růst.

V popředí pozornosti s výrazným bezpečnostním podtextem bude stále otázka dostupnosti neobnovitelných energetických zdrojů a celková výše investic do energetické sféry. Jedním z předpokladů, aby energetické zdroje byly schopny pokrýt světové potřeby v horizontu roku 2020, bude ztrojnásobení investic do jejich udržování a rozvoje.

Klíčový význam pro zajišťování dodávek hlavních energetických surovin bude mít nadále Blízký východ a oblast Perského zálivu, kde jsou dislokovány největší zásoby ropy na světě (Saúdská Arábie, Írán, Irák, Sjednocené arabské emiráty)¹⁰. Dále se jedná o Rusko¹¹, kaspický region, Nigérii, Venezuelu, Angolu a Alžírsko (velké zásoby plynu).

Většina zemí, které disponují zásobami energetických surovin, se bude nacházet v nestabilních regionech nebo bude konfrontována se složitou politickou, ekonomickou a bezpečnostní situací. Týká se to primárně regionu Blízkého východu a Perského zálivu (Saúdská Arábie, Irák, Írán). V zájmu zajištění bezproblémových dodávek ropy a plynu pro Spojené státy a především pro Evropu bude značná pozornost věnována jejich těžbě a přepravě z regionů mimo Blízký východ. V případě Evropy je možné uvést, že podle studie Evropské komise vzroste závislost Evropy na dodávkách energetických zdrojů z mimoevropských teritorií v roce 2020 na úroveň cca 75 %. Týká se to především dodávek plynu, kdy 51 % plynu je importováno z teritorií mimo EU (Norsko, Alžírsko, Rusko). Ruský podíl na zajišťování dodávek plynu pro EU v roce 2010 dosáhne 31 procent¹². Snižování energetické závislosti na Rusku je jednou z evropských priorit, přičemž klíčovou roli v tomto ohledu představuje region Kaspiku, resp. Zakavkazska a v perspektivě i Střední Asie. V provozu je již ropovod Baku – Tbilisi – Ceyhan (BTC) a plánuje se i výstavba plynovodu Nabucco. Nicméně existuje celá řada faktorů, které mohou zmíněný evropský záměr ohrozit.

Především je to velmi intenzivní ruská snaha o vlastní diverzifikaci přepravních tras plynu do Evropy prostřednictvím plynovodů Nord Stream (z Ruska po dnu Baltského moře do SRN), s jehož výstavbou se začne v roce 2010, a South Stream (z Ruska po dnu Černého moře do Bulharska), jehož výstavba je plánována. Na výstavbě plynovodu Nord Stream se přitom podílejí velké energetické společnosti ze SRN a Francie. Otazník také leží nad tím, zda se např. pro plánovaný plynovod Nabucco podaří získat dostatečnou kapacitu plynu především z Ázerbájdžánu a výhledově ze Střední Asie. V daném případě je nutné brát v úvahu, že Ázerbájdžán má možnosti diverzifikovat svoji spolupráci při dodávkách surovin (nejen Evropa, ale tradičně Rusko, potenciálně Írán a Čína). V případě Střední Asie je již v současnosti zřejmé, že vedle Ruska se zde stala klíčovým hráčem Čína, která se mj. přímo finančně podílela na stavbě plynovodu z Turkmenistánu do Číny uvedeného do provozu v roce 2010. Roli významného „energetického“ arbitra v regionu bude bezesporu sehrávat nová regionální velmoc Turecko, které spolupracuje nejen s Evropskou unií (míra vstřícnosti vůči ní i v otázkách zajišťování energetické bezpečnosti se bude bezesporu odvíjet v závislosti na možnosti přiblížení Turecka do EU), ale i stále více i s Ruskem. V potaz je třeba brát i faktory vojenskopolitické. Výsledkem rusko-gruzínské války

v srpnu 2008 bylo faktické rozdělení Gruzie a její vojenskostrategické oslabení, což samozřejmě snižuje i míru bezpečnosti ropovodu Baku – Tbilisi – Ceyhan.

Rusko navíc posiluje svoji pozici důležitého dodavatele energetických surovin do Asie. Dokladem toho je např. zprovoznění ropovodu Vostočnaja Sibir – Tichyj Okean (VSTO) vedoucí ze sibiřského Tajšetu do terminálu Kozmino na pobřeží Tichého oceánu, což umožní navýšit ruský export ropy na asijské trhy ze současných 6 % celkové ruské produkce na 25 – 30 % v perspektivě příštích dvaceti let, což sníží výraznou závislost Ruska na exportu ropy do Evropy (v současnosti více jak 90 % ruské produkce). Na ropovod VSTO je napojena i Čína (do města Dacin)¹³. Rusko také zůstane hlavním dodavatelem ropy pro Indii (nyní pokrývá 73 % její spotřeby). Na Sachalinu byl zároveň v roce 2009 zahájen provoz prvního ruského závodu na výrobu zkvalifikovaného zemního plynu, jehož roční kapacita je 9,6 miliónu tun plynu, což zajistí pět procent světových dodávek tohoto zdroje energie. Hlavními odběrateli na 20 – 25 let jsou společnosti z Japonska (60 % dodávek), Jižní Koreje a Spojených států.

V globální energetice se nebude ztrácet ze zřetele ani využívání jaderné energetiky. Silná dynamika jejího vývoje patrná v šedesátých až osmdesátých letech 20. století se však výrazně zpomalila v jeho poslední dekádě a v současné době je nejpomaleji rostoucím zdrojem energie (za ropou a uhlím). V příštích třech dekádách se počítá i s poklesem výroby jaderné energie. Vyplývá to z odhadů Mezinárodní energetické agentury, podle nichž dosáhne podíl jaderné energetiky na celosvětové energetické výrobě 4,7 % (oproti 6,4 % v roce 2003)¹⁴. Vlivem nedostatku energetických surovin se však tento trend může změnit. Nejambicióznější program rozvoje jaderné energetiky má nyní Čína, která i tímto způsobem chce eliminovat možné důsledky již zmíněného energetického deficitu.

V příštích 15 letech bude sice pokračovat úsilí o přestavbu stávající tradiční energetické architektury založené na spotřebě fosilních paliv – ropy, plynu a uhlí prostřednictvím vývoje nových technologií, což by mělo vést ke zvyšování globální energetické bezpečnosti. Jedná se nicméně v každém případě o dlouhodobý a technologicky velmi složitý úkol. Zde je možné uvést, že studie Národní zpravodajské rady Spojených států amerických „Global Trends 2025: A Transformed World“ z listopadu 2008 uvádí, že vývoj nových technologií zabere 25 let a teprve v tomto horizontu bude reálné jejich širší využití¹⁵.

Mezi hlavními aktéry světového vývoje budou Spojené státy americké usilovat o to, aby svou pozici nejvlivnějšího politického, ekonomického a vojenského aktéra udržely. Výrazně ovšem vzroste především politická a ekonomická moc Číny. Čínský vzestup je paralelně, jak dokládá řada prognostických studií a ekonomických prognóz na příštích 20 – 25 let, součástí vzestupu dalších nových globálních a regionálních aktérů mimo transatlantický prostor, který dominoval světovým dějinám, politice a ekonomice v uplynulých 500 letech. Týká se to především zemí jižní a východní Asie – právě v tomto regionu probíhají nejzásadnější změny. Japonsko již není jedinou asijskou zemí „ekonomického zázraku“. Postupně se k němu přidávají Indie, Vietnam, Singapur, Jižní Korea a Indonésie. Zesílí i postavení zemí disponujících značnými přírodními, ekonomickými a lidskými zdroji, jako je Jižní Afrika, Brazílie a

Turecko, které se stanou regionálními mocnostmi. Evropa bude nadále hrát velmi významnou roli ve světovém měřítku, především díky velkému vnitřnímu trhu a politické infrastruktuře reprezentované Evropskou unií. Rusko si zachová svůj vliv na mezinárodní záležitosti na základě svých surovinových zdrojů a své důležité bezpečnostní role v euroasijském prostoru.

Národní státy budou mít v horizontu roku 2020 stále dominantní postavení v rámci světového uspořádání. Dá se ale předpokládat, že jejich vlády se ocitnou v silné konfrontaci s tlakem ekonomické globalizace a vlivem rozšiřování nových technologií, zejména informačních, na politické a společenské procesy. Významnou roli budou hrát v tomto směru i nestátní aktéři, jejichž vliv bude silně vzrůstat. Patří mezi ně např. nadnárodní ekonomické korporace, jejichž ekonomická síla je často větší než síla národních států (Microsoft, Exxon Mobil). Vlivné jsou v současném světě i některé globální nevládní organizace (Greenpeace, Transparency International), média a internetové portály formující politické postoje a názory desítek i stovek milionů obyvatel (televizní kanály CNN, BBC, Al Džazíra, internetový portál You Tube) a nikoliv v poslední řadě i ozbrojená hnutí s větší či menší mírou hierarchie, centralizace a koordinace, které jsou schopny negativně ovlivňovat bezpečnostní a ekonomickou situaci v regionálním i globálním měřítku (Al Káida, Tálibán, mafiánská uskupení, drogové kartely, skupiny mořských pirátů). Síla a vliv je a bude v silně globalizovaném světě celkově více rozptýlená.

Na globální úrovni se v příštích deseti až patnácti letech bude stále více projevovat asymetrie mezi globální realitou a existujícím mechanismem globálního vládnutí. Dá se očekávat, že se to projeví na činnosti Organizace spojených národů, která v podobě, v jaké vznikla po skončení druhé světové války, již zřejmě nebude plně akceschopná. Stále významnější roli mohou hrát i „neformální“ platformy globálního vládnutí, kam nyní patří především G8¹⁶ a G20¹⁷. Dojde zřejmě k růstu významu G20 především s ohledem na její roli při stanovování strategie postupu k eliminaci dopadů globální ekonomické a finanční krize v letech 2008 – 2010. Významnou roli v mezinárodní politice a ekonomice ale bude též sehrávat uskupení silných „nezápadních aktérů“, jaké např. představuje uskupení BRIC (Brazílie, Rusko, Indie, Čína). Podle údajů Mezinárodního měnového fondu z roku 2007 představoval ekonomický potenciál zmíněných čtyř zemí 12 % světového HDP (8 % v roce 2000), s tím, že v horizontu let 2040 – 2050 bude jejich HDP vyšší než zemí tvořících do roku 1997 uskupení G7 (USA, Kanada, Velká Británie, Francie, Německo, Itálie, Japonsko)¹⁸.

Na konci druhé dekady 21. století se očekává zvýšení výkonnosti světové ekonomiky – její velikost bude o 80 % větší proti roku 2000 a průměrný příjem na hlavu se zvýší přibližně o 50 procent¹⁹. Přispěje k tomu především systémová změna vývoje, kterou představuje přechod od modelu industriální společnosti k modelu společnosti vědění²⁰, přičemž jeho součástí bude i rozšíření vlivu nových velkých aktérů v globální ekonomice – Číny a Indie (*tabulka 1*).

Tabulka I
Podíly na světovém HDP (v % s využitím PPP)

Země	1995	2007	2020	2030
USA	21,7	19,4	18,3	16,6
Čína	5,5	10,1	17,7	22,7
Japonsko	8,3	6,0	4,6	3,6
Indie	3,1	4,3	6,9	8,7
Rusko	2,8	2,9	3,1	2,7
EU-27	24,5	20,8	18,6	15,6
Francie	3,6	3,0	2,5	2,1
Německo	5,3	3,9	3,2	2,5
Velká Británie	3,4	3,1	2,9	2,5

Zdroj: The Economics Intelligence Unit – převzato z publikace Charlese Granta Can Europe and China shape a new world order, London, Centre for European Reform, 2008.

Zvýšení výkonnosti světové ekonomiky však bude mít celkově silně nerovnoměrný charakter. Dojde k dalšímu prohlubování ekonomických a sociálních rozdílů mezi třemi typy zemí: zeměmi, jejichž ekonomika je založena na zemědělství, zeměmi s ekonomikami postavenými na využívání levné pracovní síly a výrobě technicky nenáročných produktů a nakonec zeměmi s ekonomikami a sociálními systémy založenými na znalostech (znalostní ekonomika). Nedá se vyloučit, že růst chudoby a zaostalosti zvláště v regionech bez perspektivy zásadního ekonomického a sociálního pokroku, mezi které patří především subsaharská Afrika²¹, může vést k eskalaci politických, sociálních, humanitárních a bezpečnostních problémů. Schopnost najít řešení, jak čelit této potenciální hrozbě²², se ve stále větší míře bude stávat součástí úsilí o zajištění globální bezpečnosti.

Potenciální konflikty sociálního charakteru se však rýsují i uvnitř vyspělých zemí. Razantnější vstup Číny, Indie a spolu s nimi i dalších dynamicky se rozvíjejících států do stále integrovanější světové ekonomiky bude mj. znamenat vstup dalších stovek milionů lidí (včetně vysoce kvalifikovaných) na světový trh práce. Výrazně to zvýší tlak na trhy práce vyspělých zemí, které budou ve vzrůstající míře konfrontovány s přesuny výrobních kapacit (i vysoce technologicky náročných) do „nových teritorií“. Nelze vyloučit, že to ve vyspělých zemích vyvolá širší projevy nespokojenosti, které mohou ovlivnit jejich politickou, sociální i bezpečnostní stabilitu (zvláště za situace, kdy hegemonem této nespokojenosti bude střední třída, jejíž zájmy budou postíženy v největší míře).

Co se týče demografického vývoje, v roce 2020 dosáhne počet obyvatel země 8 miliard (6,5 miliardy v roce 2009), přičemž 61 % světové populace bude žít v Asii. Stárnutí populace bude hlavním demografickým problémem v rozvinutých zemích, ale též v Číně, což významně ovlivní ekonomickou a sociální politiku

(potřeba širších a dostupnějších sociálních služeb, zdravotní péče apod.). EU bude v následujících 15 letech konfrontována s výrazným poklesem počtu obyvatel (v roce 2025 se bude podílet na světové populaci pouze 6,5 %) ²³. Ve Studii OSN o demografickém vývoji v Evropě se v této souvislosti konstatuje, že pokud se nezmění současné vývojové trendy, bude Evropská unie potřebovat k udržení dostatečné dynamiky ekonomické a sociální úrovně do roku 2025 kolem 150 milionů přistěhovalců (tj. více než 7 milionů ročně). Bezpečnostní rizika spojená s tak velkou úrovní migrace jsou tak více než očekávatelná.

Do roku 2020 a s velkou mírou pravděpodobnosti i dále za tento horizont budou problémy bezpečnosti zaujímat jedno z předních míst světové politické agendy. Hlavními bezpečnostními hrozbami budou dle klasifikace Evropské bezpečnostní strategie z roku 2003 nadále terorismus, šíření zbraní hromadného ničení, regionální konflikty, existence zhroutených států a organizovaný zločin. Výčet těchto hrozeb se v perspektivě 10 – 15 let rozšíří o řadu dalších hrozeb: může dojít k narušení ekonomické, energetické, kybernetické a biologické bezpečnosti, vedle zhroutených států bude představovat bezpečnostní hrozbu i existence „zhroutených“ velkoměst ²⁴. Bezpečnostními hrozbami budou i tzv. strategické šoky, mezi které patří např. „mega“ zemětřesení, nebo výbuchy sopek měnících klima planety, tedy něco, co není možné úplně předvídat nebo ovlivnit. Negativní účinek těchto „strategických šoků“ se ale může kumulovat, pokud k nim dojde v nestabilních regionech, resp. zhroutených státech nebo městech.

Z geografického hlediska bude řada bezpečnostních hrozeb, včetně islamistického terorismu, generována v tzv. oblouku nestability: subsaharská Afrika – severní Afrika a východní Afrika – Blízký východ – Balkán – Kavkaz – Střední Asie – jihovýchodní Asie. Islamistický terorismus svými aktivitami a cíli představuje globální bezpečnostní hrozbu znásobenou tím, že se, slovy francouzského filozofa Jacquese Derridy, „vymyká politickým a státním strukturám a pohybuje se mimo oblast kodifikovaného práva“. Jeho cíle mají zároveň i viditelnou politickou dimenzi, kterou je etablovat se jako jedna z rozhodujících globálních politických sil ovlivňujících světový vývoj.

Konfliktní potenciál „oblouku nestability“ budou znásobovat i další potenciální ohniska bezpečnostní nestability, nacházející se buď přímo v jeho rámci (napjaté izraelsko-palestinské vztahy, indicko-pákistánský spor o Kašmír), nebo v regionech, které se nacházejí v jeho relativní blízkosti. Týká se to především Tchaj-wanu (napjaté vztahy s Čínou, která ho považuje za svoji integrální část) a Korejského poloostrova (existence jaderného potenciálu a hrozba jeho případného použití KLR a případné důsledky zhroutení totalitního režimu v této zemi).

V silně propojené globalizované ekonomice je vážnou bezpečnostní hrozbou ekonomická a finanční nestabilita, což se potvrdilo dopady globální ekonomické a finanční krize, která byla vyvolána kolapsem bankovního sektoru ve Spojených státech v roce 2008. Vzhledem k poměrně značné neprůhlednosti globálního bankovního sektoru a globálních kapitálových transakcí není možné v perspektivě 10 – 15 let vyloučit opakování podobného druhu krizí s devastujícím účinkem na politickou, sociální a ekonomickou stabilitu v globálním i národním měřítku.

Dalším rizikovým faktorem bude šíření zbraní hromadného ničení (ZHN), včetně jaderných. Na počátku 21. století se ukázalo, že smluvně upravený režim nerozšiřování jaderných zbraní fungující od sedmdesátých let 20. století neodpovídá rozvoji nových technologií a procesu globalizace²⁵. Nezákonný obchod s jadernými materiály a know-how výroby jaderných zbraní se fakticky vymkly účinné kontrole, což způsobilo, že jadernými zbraněmi nebo technologiemi k jejich výrobě začal disponovat stále větší počet států, a to i v rizikových regionech (Blízký východ, východní Asie).

Vedle jaderných zbraní se dá očekávat vzrůst role chemických a biologických zbraní, které bude možné získávat i díky rozvoji jejich komerční výroby. V centru pozornosti teroristických uskupení budou i na tomto základě chemické látky, které bude složité detekovat. Značnou hrozbu přitom představují nyní i pro budoucnost biologické zbraně. Případný bioteroristický útok by měl následky, které by se velmi rychle rozšířily v globálním měřítku²⁶. Před světem ovšem stojí i další bezpečnostní hrozba – zneužití nanotechnologie. Reálnou možností se stává využití tzv. znalosti umožňující hromadné ničení (KMD – knowledge-enabled mass destruction). Může být proto jen otázkou času, kdy se nanotechnologie stane předmětem zájmu teroristických organizací, když je již dnes součástí vývoje moderních zbraní²⁷.

Studie vznikla v rámci řešení výzkumného záměru FSV UK a FF UK „Rozvoj české společnosti v Evropské unii: výzvy a rizika“, dílčího projektu CESES „Vize a strategie rozvoje české společnosti v EU“, MSM0021620841 a bezpečnostního výzkumu Generálního ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR – Institut ochrany obyvatelstva „Predikce budoucích změn bezpečnostního prostředí a jejich dopad na bezpečnostní politiku“.

Résumé

In the following 15 years we will see an increasing worldwide impact of environmental degradation. This process will have its social, economic and security repercussions: armed conflicts, increasing evidence of state failure in some countries, rise of illegal migration from vulnerable regions. One big global strategic problem is the drinking water deficit. So far, however, discussions and negotiations at various international forums have not led to any definitive shift of the current trend: environmental degradation is growing worse, not least due to the differences in outlook between the developing and developed world when it comes to need for sustained economic growth. The availability of non-renewable energy resources, with its strong implications for security, will also remain a key issue. The next 15 years will see continuing efforts to rebuild the existing energy architecture based on fossil fuel (oil, gas and coal) with the help of new technologies. This should enhance the global energy security. However, according to expert estimates, it will take 25 years to develop the new technologies and put them to broader practical use. The United States will remain one of the key actors of global development, but the political and economic leverage of China will

increase substantially and the world will witness the rise of new actors: India, Vietnam, Singapore, South Korea, Indonesia, South Africa, Brazil and Turkey, which will become the leading powers in their respective regions. Europe will continue to play a very important role worldwide, especially due to its large internal market and political infrastructure represented by the EU. Russia retains its influence on international affairs thanks to its natural resources and its important security role in the Eurasian area. As for demographic development, in 2020 the global population will reach 8 billion (in 2009 it was 6.5 billion), with 61% people living in Asia. In developed countries, especially the EU, but also China, the principal demographic problem will be population aging, a fact that will have crucial impact on economic and welfare policies. Till 2020 and very likely even beyond, security problems will remain at the forefront of the global political agenda. The main security threats will still be those identified in the 2003 European Security Strategy: terrorism, WMD proliferation, regional conflicts, failed states, and organized crime. However, within the next 10-15 years the number of threats will increase: economic, energy, cybernetic and biological security may come under attack and, apart from failed states, a new security threat will emerge in the form of "failed cities".

POZNÁMKY:

- ¹ Panel IPCC byl ustaven v roce 1988 Programem OSN pro životní prostředí (UNEP) a Světovou meteorologickou organizací (WMO). Míra validity této zprávy je dána tím, že vědecký pokrok na poli moderování chování klimatu a analyzování měřených dat poskytuje vědcům velmi vysokou míru jistoty (90 procent) v chápání toho, jak činnost člověka ovlivňuje oteplování světa.
- ² Zpráva The CNA Corporation „National Security and the Threat of Climate Change“ (www.SecurityAndClimate.cna.org) uvádí, že úroveň kysličníku uhličitého v atmosféře je vyšší než kdykoliv v posledních 650 tisících letech.
- ³ Hranice zlomu, kdy začne nevratný, řetězový sled globálních změn je podle IPCC 2 stupně Celsia.
- ⁴ Klimatologický ústav Hadley Centre for Climate Prediction and Research ve Velké Británii v jedné ze svých expertních vizí nastínil značně pesimistickou vizi budoucnosti: Podle studie bude ke konci 21. století zasažena polovina zemského povrchu katastrofálním suchem a v ohrožení se tak ocitnou životy stamilionů lidí. Průvodním jevem bude hlad, masová migrace obyvatelstva, nedostatek vody a války o ni.
- ⁵ Viz The World in 2025. Rising Asia and Socio-Ecological Transition (2009). European Comission – Directorate General for Research, Brussels <http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/the-world-in-2025-report_en.pdf>. K pouhému snížení počtu lidí, kteří nemají přístup k nezávadné pitné vodě, do roku 2015 na polovinu by bylo potřeba vybudovat denně 340 000 vodovodních a 460 000 kanalizačních přípojek. Zajištění dostupnosti vody v rozvojových zemích si vyžádá investice v objemu 180 miliard dolarů ročně (dnes se vydává částka 80 miliard dolarů ročně).
- ⁶ Jedná se o oblasti Tigrisu a Eufratu, Nilu, La Platy, Lempy, Orange, Incomati, Limpopa, Okavanga, Zambezi, Kunene, jezera Čad, Senegalské pánve, Jordánu, Kura – Araksi, Obu,

- Aralského jezera, Gangy-Brahmaputry – Menghy, Mekongu, Žluté řeky, Hanu a Ťumenské pánve (Viz Future Security Environment, Draft 1.3. – Symposium FSE-04 Apr. 2006, s. 25).
- ⁷ EU ovšem také neplní požadavky Kjótského protokolu. V říjnu 2006 např. Evropská agentura pro životní prostředí zveřejnila zprávu, že 15 „starých“ členských zemí EU zřejmě sníží emise pouze o 0,6 % do roku 2010, přičemž do roku 2012 to mělo být 8 procent.
- ⁸ V současné době připadá 40 % světové energetické spotřeby na ropu, 26 % na uhlí a 24 % na plyn. Předpokládá se, že v roce 2010 bude plyn na druhém místě.
- ⁹ Viz Mapping the Global Future. Report of the National Intelligence Council's 2020 Project (2004), http://www.cia.gov/nic/NIC_globaltrend2020_s2.html. Čína přestala být soběstačná v produkci ropy již v roce 1993 a v současnosti spotřeba ropy v Číně roste ročně o 7,5 %. Podle údajů mezinárodní agentury pro energii by čínská denní spotřeba ropy mohla vzrůst ze současných 3 milionů barelů na 11 milionů barelů v roce 2030.
- ¹⁰ Podle zdrojů OPEC disponovala v roce 2003 Saúdská Arábie zásobami ve výši 262 miliard barelů ropy, následována Íránem (133), Irákem (115) a Sjedinými arabskými emiráty (97).
- ¹¹ Expertní odhady uvádějí, že Rusko disponuje využitelnými zásobami ropy v objemu 10 – 20 miliard tun (současná úroveň těžby by tak byla zajištěna na 22 – 45 let) a prozkoumanými zásobami zemního plynu 47 bilionů kubických metrů (úroveň těžby by byla zajištěna na 75 let). Celkové objemy tzv. prognózovaných zásob ropy a plynu na území Ruska dosahují 44 miliard tun ropy a 127 bilionů kubických metrů zemního plynu. Pokud by se tyto zásoby potvrdily i vrty, v případě ropy by Rusku stačily zásoby na 100 let a plynu na 200 let.
- ¹² Hlavními spotřebiteli ruského plynu jsou nové státy EU (EU-10), které pokrývají svou spotřebu ze 73 % z ruských dodávek. Ze „starých“ členských zemí jsou hlavními spotřebiteli ruského plynu SRN (dodávky pokrývají 32 % spotřeby), Itálie a Francie (25 %).
- ¹³ Čína poskytla na budování této odbočky ropovodu půjčky ruským společnostem Rosněft (15 miliard dolarů) a Transněft (10 miliard dolarů). Rusko bude na základě těchto půjček dodávat ročně Číně 15 milionů tun ropy v letech 2011 – 2030. Rusko je v současné době po Angole a regionu Blízkého východu třetím hlavním dodavatelem ropy do Číny.
- ¹⁴ Viz IEA (Mezinárodní energetická agentura) World Energy Outlook 2004.
- ¹⁵ Global Trends 2025: A Transformed World. The National Intelligence Council's 2025 Project (2008). <http://www.dni.gov/nic/PDF_2025/2025_Global_Trends_Final_Report.pdf>, s. viii – ix, 47, 49.
- ¹⁶ Členy G8 jsou USA, Kanada, Velká Británie, Francie, Německo, Itálie, Japonsko a Rusko.
- ¹⁷ G20 tvoří Argentina, Austrálie, Brazílie, Čína, Francie, Německo, Indie, Indonésie, Itálie, Japonsko, Kanada, Korea, Mexiko, Rusko, Saúdská Arábie, Jihoafrická republika, Turecko, Velká Británie a USA. EU je také zastoupena předsednickou zemí EU a Evropskou ústřední bankou.
- ¹⁸ Global Trends 2025: A Transformed World. The National Intelligence Council's 2025 Project (2008). <http://www.dni.gov/nic/PDF_2025/2025_Global_Trends_Final_Report.pdf> s. vi.
- ¹⁹ Viz Mapping the Global Future. Report of the National Intelligence Council's 2020 Project (2004), http://www.cia.gov/nic/NIC_globaltrend2020_s1.html.
- ²⁰ Součástí této změny bude i expanze informačních technologií. Např. v roce 2020 by měly být k dispozici počítače v hodnotě pouhých cca 100 dolarů, které budou schopny provádět až 500 miliard operací za vteřinu.

- ²¹ Významný americký ekonom, ředitel Institutu Země na Kolumbijské univerzitě v New Yorku Jeffrey Sachs indikuje tři hlavní determinanty udržující Afriku v „pasti“ chudoby a zaostalosti: neschopnost vypěstovat dostatek potravin (produkuje pouze 1118 kg pšenice na hektar), rozšíření nemocí, které mají rozsah pandemie (AIDS, malárie), hospodářská izolace daná velmi špatnou dopravní infrastrukturou.
- ²² „Finanční“ rozměr takového řešení mj. indikuje údaj uvedený v Programu tisíciletí OSN: do roku 2010 bude Afrika jako nejméně rozvinutý kontinent potřebovat přímou pomoc v hodnotě 50 miliard dolarů ročně.
- ²³ Jeden z „populačních“ scénářů Evropské komise uvádí, že pokud Unie nezačne výrazněji podporovat porodnost jako součást celkové sociální politiky, začne v Evropě od roku 2011 prudké snižování populace, které povede do roku 2030 k odchodu 21 milionů lidí z pracovního procesu, což je 7 % pracovní síly. Mohlo by to mít i dopady na rekrutaci příslušníků ozbrojených sil (Josef Šmondrk např. uvedl ve svém článku „Zdrojové zabezpečení bezpečnosti a obrany České republiky“ /Vojenské rozhledy č. 4/2004/, že v roce 2025 poklesne kvůli snižování počtu obyvatel ČR a jejich stárnutí reálný rekrutační potenciál o 30 %).
- ²⁴ Počet lidí žijících v rozvojových zemích ve městech se zvýší z nynějších 2,2 miliardy osob na 3,9 miliardy v roce 2030. Celkem 15 z 22 „megaměst“ (města s více než 10 miliony obyvatel) bude v rozvojových zemích. Rozsáhlá urbanizace v rozvojových zemích již nyní v převážné většině není a s velkou pravděpodobností ani nebude řízeným procesem, což je dáno absencí kvalifikovaného řízení a správy. Tím není možné zajistit odpovídající chod ekonomické, sociální a dopravní infrastruktury, plánování a rozvoje. Městské aglomerace jsou často budovány i v rizikových teritoriích, která jsou vystavována přírodním katastrofám – zemětřesením, zátopám nebo tropickým bouřím,¹ jež si často vyžádají značné oběti na životech. Především v megaměstech také dochází k obrovskému nárůstu tzv. společenské zranitelnosti (social vulnerability), která je spojena s vysokou mírou sociálního vyloučení. Jeho základním ukazatelem je, že velká většina jejich obyvatel žije ve slumech. Megaměsta jsou také zdrojem obrovské míry znečišťování životního prostředí, a proto i místem pro vznik a šíření nebezpečných nemocí, které mohou přerůst i v epidemie a pandemie s globálním dosahem. Riziková je i vysoká míra násilné a hospodářské kriminality často řízené skupinami organizovaného zločinu. Nepřehlednost megaměst z nich dělá přirozenou základnu pro skupiny mezinárodního organizovaného zločinu a mezinárodního terorismu.
- ²⁵ V polovině první dekády 21. století jsou ve 43 zemích světa v provozu jaderné elektrárny nebo jaderné reaktory a ve 100 zemích existují zásoby radioaktivních materiálů.
- ²⁶ Na mezinárodní konferenci organizované mezinárodní organizací kriminální policie INTERPOL v roce 2005 v Lyonu její ředitel Ron Noble konstatoval, že neexistuje žádná jiná tak nebezpečná hrozba – svět však na ni není dostatečně připraven.
- ²⁷ O problematice nanotechnologie blíže viz Tůma, M.: Nanotechnologie – „spása lidstva“ s bezpečnostními riziky? Mezinárodní vztahy, 39, 2004, číslo 2, s. 36-48.

Literatura

- [1] BALABÁN, M. Perspektivy, tendence a hlavní aktéři vývoje bezpečnostní situace ve světě do roku 2020. In *Bezpečnostní budoucnost České republiky – otázky, výzvy, problémy*. Praha: Ministerstvo obrany ČR – Agentura vojenských informací a služeb, 2005, s. 7-33.

- [2] BALABÁN, M. Hlavní problémy zajištění bezpečnosti Evropské unie v dlouhodobém horizontu. *Vojenské rozhledy*, 2007, 16 (48), č. 2, s. 3-11.
- [3] BALABÁN, M. *Megatrendy světového vývoje*. Praha: Prague Social Science Studies, Filozofická fakulta UK, Fakulta sociálních věd UK, 2008. 52 s. Dostupné na WWW: <http://publication.fsv.cuni.cz/attachments/281_031%20-%20Balaban.pdf>.
- [4] BALABÁN, M. Zahraniční a bezpečnostní politika Ruské federace v závěru první dekády 21. století a její předpokládaný vývoj. *Vojenské rozhledy*, 2008, 17 (49), č. 4, s. 79-93.
- [5] BALABÁN, M. Degradace životního prostředí jako bezpečnostní hrozba. *The Science for Population Protection*, 2008, roč. 0, č. 0, s. 7-16. Dostupné na WWW: <http://www.population-protection.eu/system/files/vol0_balaban.pdf>.
- [6] BALABÁN, M. a POTUČEK, M. Aktuální stav a perspektivy globálního vládnutí. *The Science for Population Protection*, 2009, roč. 1, č. 1, s. 7-15. Dostupné na WWW: <<http://www.population-protection.eu/current-state-and-prospects-global-governance>>.
- [7] BALABÁN, M. a RAŠEK, A. *Nezápadní aktéři světové bezpečnosti*. Praha: Karolinum, 2010.
- [8] BLACKWILL, D.R. *The Geopolitical Consequences of the World Economic Recession – A Caution*. *RAND Occasional Paper*. 2009. 7 s. Dostupné na WWW: <http://www.rand.org/pubs/occasional_papers/2009/RAND_OP275.pdf>.
- [9] De MONTBRIAL, T. *Mnogopoljarnost' i mnogoobrazije. Rossija v globalnoj politike*, 2007, N 6, Nojabr-Děkabr 2007, 8 s.
- [10] DINANDJAN, R. BRIK v novom miroporjadke. *Meždunarodnaja žizň*, 2008, č. 11, s. 83-89.
- [11] *Global Trends 2025: A Transformed World*. The National Intelligence Council's 2025 Project, 2008. 99 s. Dostupné na WWW: <http://www.dni.gov/nic/PDF_2025/2025_Global_Trends_Final_Report.pdf>.
- [12] GRANT, Ch. *Is Europe doomed to fail as power?* London: Centre for European Reform, 2009. 34 s. Dostupné na WWW: <http://www.cer.org.uk/pdf/essay_905.pdf>.
- [13] GRANT, Ch. (with BARYSCH, K.) *Can Europe and China Shape a New World Order?* London: Centre for European Reform, 2008. 59 s. Dostupné na WWW: <http://www.cer.org.uk/pdf/p_837.pdf>.
- [14] GRANT, Ch. (with VALASEK, V.) *Preparing for the multipolar World: European foreign and security policy in 2020*. London: Centre for European Reform – EU 2020 essay, 2007. 36 s.
- [15] HAASS, N. R. The Age of Nonpolarity. *Foreign Affairs*, 2008, May/June. Dostupné na WWW: <<http://www.foreignaffairs.org/20080501faessay87304/richard-n-haass/the-age-of-nonpolarity.html>>.
- [16] Hlavní aktéři vývoje bezpečnostní situace ve světě v horizontu 2020 s výhledem 2050: Sborník z workshopu k přípravě scénáře „Vývoj bezpečnostní situace ve světě, Evropě, ČR v horizontu roku 2020 s výhledem do roku 2050“. Praha, 14. června 2006. Dostupné na WWW: <http://ceses.cuni.cz/CESES-74-version1-061115_sbornik.pdf>.

- [17] KHANNA, P. *The Second World*. New York: Random House, 2008. 496 s.
- [18] LAVROV, S. Rusko a svět v 21. století. *Rusko v globální politice*, říjen 2008, s. 8-17.
- [19] LEONARD, M. *Divided World: The struggle for primacy in 2020*. London: Centre for European Reform, 2007. 54 s.
- [20] Long Term Vision, Strand One, Global Context study for an initial ESDP Long Term Vision (LTV). Paris: European Union Institute for Security Studies, 2006. 42 s.
- [21] MAHBUBANI, K. *The New Asian Hemisphere: The Irresistable Shift of Global Power to the East*. Public Affairs, 2008. 336 s.
- [22] *Mapping the Global Future*. Report of the National Intelligence Council's 2020 Project. 2004. 123 s. Dostupné na WWW: <http://www.cia.gov/nic/NIC_globaltrend2020.html>.
- [23] PENTTILÄ, R. *Multilateralism light. The rise of informal international governance*. London: Centre for European Reform, 2009. 42 s. Dostupné na WWW: <http://www.cer.org.uk/pdf/penttila_essay_july09.pdf>.
- [24] PRIMAKOV, E. Mir bez Rossiji? Moskva. *Rossijskaja gazeta*, 2009, s. 239.
- [25] *SIPRI Yearbook 2009 Armaments, Disarmament and International Security*. Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute, 2009. 604 s.
- [26] SUPJAN, V. Něsměřitelná bolnaja ekonomika SŠA. *Meždunarodnaja žizň*, 2008, č. 10, s. 91-110.
- [27] *The New Global Puzzle. What World for the EU in 2025*. Paris: European Union Institute for Security Studies, 2006. 250 s. Dostupné na WWW: <<http://www.iss-eu.org/books/NGP.pdf>>.
- [28] WEISS, S. A. BRIC-a-Brac. *Foreign Policy*, 2009. Dostupné na WWW: <http://www.foreignpolicy.com/story/cms.php?story_id=5011>.
- [29] *The World in 2025. Rising Asia and Socio-Ecological Transition*. Brussels: European Commission – Directorate General for Research, 2009. Dostupné na WWW: <http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/the-world-in-2025-report_en.pdf>.
- [30] YANG, F. (ed.) *Contemporary China and Its Foreign Policy*. Beijing: World Affairs Press, 2002. 427 s.
- [31] YUSHENG, W. Balance of world power is changing rapidly. *China Daily*, 2007, December 28.
- [32] ZAKARIA, F. The Future of American Power. *Foreign Affairs*, 2008. Dostupné na WWW: <<http://www.foreignaffairs.com/articles/63394/fareed-zakaria/the-future-of-american-power>>.